

1 Hand(-schoen) in hand(-schoen)

Voor de transculturalist *komt de positie van het multiculturalisme neer op een nieuwe vorm van racisme (1) dat achter een masker van respect en geïnteresseerdheid een grondige indifferentie ten aanzien van de Ander verbergt (2) en dat cynisme eigenlijk te danken heeft aan een conceptuele verwarring in het onderliggend identiteits- (3) en cultuur-concept (4)*. Ik bespreek voorlopig alleen de eerste drie elementen van deze kritiek.

Waar het klassieke racisme had gepoogd verschillen te hiërarchiseren, heeft het multiculturalisme een andere manier gevonden om het Verschil te bezweren: door het te ‘verabsoluteren’. In plaats van een denken in termen van raciale inferioriteit en superioriteit, krijgt men nu een denken dat iedere differentie wil respecteren voor wat ze is. Uit angst om in dat respect tekort te schieten bepleit het de principiële gelijkwaardigheid van alle verschillen. Deze wending werd mogelijk door de ontdekking dat het niet de cultuur is die een functie is van het ras, maar dat ‘het ras – of wat men daar in het algemeen onder verstaat – een functie naast andere is van de cultuur’³. In plaats van ongelijkwaardige rassen, krijgt men dus absoluut gelijkwaardige culturen.

Maar zoals het ras destijds een factor was waartoe alle andere herleid konden worden, zo krijgt nu de ‘eigen’ cultuur een zelfde totaliserend karakter: ‘op het moment zelf waarop men aan de andere mens zijn cultuur teruggeeft, berooft men hem van zijn vrijheid: [...] hij is nog slechts een staal, de verwisselbare representant van een particuliere zijnsklasse’. In naam van een diepere culturele essentie in hen, worden individuen beroofd van hun autonomie. In plaats van anderen te zijn, worden zij opgeslorpt door die grote Ander die men hun eigen cultuur noemt. En tegen die Ander hebben zij niet het minste verweer meer, aangezien zij hun zelf aan die Ander ontleen en hij het is die al in hen denkt nog voor zij beginnen te denken. Het verlichte project van het zich losmaken van de eigen traditie (arrachement) in naam van autonomie en van universaliteit, moet plaats ruimen voor een cultureel neoromantisch denken dat het behoren en het verworteld zijn (appartenance) tot ordewoorden verheft en in plaats van het particuliere (deze cultuur) tegenover het universele (de mensheid) te stellen, in het particuliere een incarnatie van het universele ziet⁴. Incarnatie die dus moet gerespecteerd worden voor wat ze is en gevrijwaard worden van iedere contaminatie door iets anders. Absolute gehoorzaamheid aan de eigenheid in ons, bijna paranoïde afkeer van besmetting door vreemde elementen die het eigen cultureel blazen volgens een strikt totalitaire logica zal proberen schoon te houden: iedere smet op dat blazen zal de schuld van een vreemde indringer zijn, d.w.z. van een element dat niet uit de eigen cultuur kan komen, maar er van buitenaf in binnengedrongen is. Dit verschijnsel vindt men bijvoorbeeld terug in de pogingen van Oost-Europese nationalistten om een verklaring te vinden voor het feit dat hun zo gevierde

nationale culturen dan toch jarenlang communistische regimes hebben gevoed: er moet iemand achter het communisme gezeten hebben, een andere etnische groep bijvoorbeeld.⁶

Men ziet, zo concluderen de transculturalisten, waartoe dat schijnbaar o zo tolerante multiculturele gedachtegoed leidt: tot een romantisch fixeren van feitelijke verschillen tussen culturen, tot een paranoïde versterking van isolement. Maar ook tot een publieke rechtvaardiging van de status quo en een veralgemeende cynische onverschilligheid in naam van het Verschil. Want als het niet de ander is, maar de cultuur in of achter de ander die ik moet respecteren, dan verlies ik ook alle middelen om hem tegen zijn grote Ander (zijn ‘eigenste eigenheid’, zijn cultuur) te beschermen: armoedecultuurtheorieën bijvoorbeeld⁷ kunnen misbruikt worden om in naam van het respect voor de cultuur van een bepaalde groep – cultuur die de groep juist arm houdt – te beslissen dat interventie misplaatst zou zijn.

Baudrillard geeft een ander, soortgelijk voorbeeld dat, mocht het ook maar voor de helft waar zijn, de haren ten berge zou moeten doen rijzen: Artsen Zonder Grenzen ‘stelt vast dat de Afghanen er de voorkeur aan geven de hun toegewezen geneesmiddelen clandestien verder te verkopen i.p.v. ze te gebruiken. De verantwoordelijken houden een hartverscheurend gewetensonderzoek. Moet men ophouden geneesmiddelen te verspreiden of moet men, in naam van het “verschil van de culturen” deze immorele en eigen-aardige reactie gedogen? Na voor en tegen te hebben afgewogen, opteert men ervoor de westerse waarden op het altaar van het verschil te offeren, en men besluit de zwarte markt verder van geneesmiddelen te voorzien. *Humanisme oblige*.⁸ De ideologie van het Verschil of de Differentie laat zich dus naar rechts én naar links draaien en zij kan zowel tot een conservatieve niet-interventie-politiek als tot een progressistische pervertering van de hulpverlening leiden.

De transculturalist is uiteraard niet verwonderd: het multicultureel idioom zit nu eenmaal vol contradicties, en men kan dus verwachten dat het voor alles en nog wat gebruikt kan worden. Maar hoe het ook uitdraait, zeker is dat de ideologie van het verschil tot een pathetische onverschilligheid leidt. Niet toevallig, zegt Finkielkraut, want ‘er ligt een onoverkomelijke contradictie in de poging gastvrijheid op verworteling te funderen’. Het is de romantiek van de verworteling en de pathetiek van het eigene (de eigen cultuur, het eigen volk...) die het multiculturalisme belet het inter-culturalisme te worden dat het eigenlijk wilde zijn. Want het multiculturalisme heeft geen ‘tussen’ of beter. Het moet het ‘tussen’ wel beschouwen als een soort cultureel condoom dat de realiteit van het eigen genieten beschermt en afschermt en tot een louter genieten van het eigene maakt. Men beroept zich op de dialoog ‘in naam van een religie van het verschil die de dialoog absoluut uitsluit’.

Achter de zogenaamde xenofobie gaat in werkelijkheid een xenofobie schuil die het vreemde niet louter als verschillend